

XX кылымдын 30-жылдары Кыргызстан үчүн токтоосуз алдыга жылуунун жылдары болду. Элдин баары эпкиндүү эмгек үстүндө: фабрикалар, заводдор, электростанциялар курулуп жатты. Колхоздор мол түшүм жыйнашты. Билим берүү, маданият, илим дүркүрөп өнүгүп баратты...

1931-жылы Бүткүл Союздук Ленин комсомолунун IV курултайында өлкөнүн аба жана деңиз флотун шефке алуу чечими чыкты. Бардык республикаларда авиамоделлизм жана планиризм ийримдери, алгачкы советтик аэроклубдар түзүлө баштады. Аларда улан-кыздар, жаш жумушчулар, окуучулар менен студенттер өндүрүштөн тышкаркы убакта окушту. Согуш алдындагы жылдарда учкучтук кесип эң кадырлуу болуп кетти.

Жумагүл Мусаева да өз өлкөсү менен бирге бой тартып, окуп, чыңдала берди. Ал 1922-жылы Нарын областындагы Аккудук айылында кедей адамдын үй-бүлөсүндө туулган. Ата-эненин мээрими менен камкордугунан эрте калган тоголок жетим кызга боор көтөрүп, өз алдынча болуу кыйынга турду. Ал 12 жашында Кочкор кыштагынан Фрунзе шаарына келип, интернатта окуду. Мектепти бүтүргөндөн кийин рабфакка, андан соң Кыргыз педагогикалык институтуна кирет.

Ачык асман менен мотордун күркүрөгөн добушу Жумагүлдү учкуч болсом деп эңсеген максатына тартты да турду. Москвадан Ыраакы Чыгышка учуунун болуп көрбөгөндөй үлгүсүн

дында, курсанттар инструктор Борис Веретенниковдун жетекчилиги менен кыйлага чейин самолеттун кабинасында машыгышчу. Ал курсанттарды приборлор боюнча боолголоого, пилотаждык жабдуулар менен иштөөгө үйрөтчү. Учуу учурунда курсанттар бардык операцияларды автоматтык түрдө аткарууга үйрөнмөйүнчө машыгуу улантыла берер эле.

Учуунун биринчи күнүн Жумагүл чыдамсыздык менен күткөн. Ал учуу учурунда эмне кылуу керектигинин бардыгын ичинде улам-улам кайталайт. Б.Веретенников инструктордун кабинасына, анын жанындагысына Жумагүл олтурду. Курсанттын бардык кыймыл-аракеттерин техник тыкан көзөмөлдөп турат, олтурушунун тууралыгын текшерет, ийин курларды тартынууга жардамдашат. Баары жайында. Жумагүл бир аз өрөпкүп турат. Мотор каркырады, дөңгөлөктөрдүн алдындагы таянычтар алынды. Кыймылдаткычтын иштеши улам күчөгөндөн күчөдү. Самолет ордунан козголду да, акырын чайпала стартка багыт алды. Жумагүл инструктордун кыбыр эткенинин баарын сезүүгө аракеттенүүдө. Биринчи бурулуш, экинчиси жасалды.

- Мусаева, башкарууну колуңузга алыңыз. Жумагүл самолетту башкара баштады.

ЖУМАГУЛ МУСАЕВА - КЫРГЫЗДЫН БИРИНЧИ УЧКУЧ КЫЗЫ (1922 - 1980)

күнү ал Кыргызстандан бир кыздан кат алат. Ал Жумагүл Мусаева болчу. Менин ата-энемдин таанышуусу ошентип башталыптыр. Алардын «почто романы» бир нече жылга созулуптур.

Согуш кызуу жүрүп жатат. Кармаштарда айырмалангандыгы үчүн атам эки «Кызыл Жылдыз жана күжүрмөн Кызыл Туу» ордени менен сыйланат. 1945-жылы 31-майда Одер дарыясын кечип өтүүдө жана стратегиялык плацдармды ээлегендеги көрсөткөн эрдиги жана каармандыгы үчүн ага Советтер Союзунун Баатыры деген наам ыйгарылат, - дейт кызы. - Ата-энебиз 1947-жылы Фрунзеде жолугушат да, баш кошушуп, анан Москвага окууга кетишет. Атам СССРдин аскердик-юридикалык Академиясында, апам - СССР Илимдер Академиясынын география Институтунун аспирантурасында окуйт.

Атам кыйла жылдар бою Кыргыз ССРинин ДОСААФынын аскер, эмгек, Куралдуу Күчтөрдүн жана укук коргоо органдарынын ардагерлеринин Республикалык Кеңешинин төрагасы болуп иштеди. Кыргыз ССР Жогорку Советинин жана СССР Жогорку Советинин депутаттыгына бир нече ирет шайланган. Ал эскерүүлөрдүн, республиканын ДОСААФынын иши жөнүндө жазылган бир нече китептин автору, газеталарда жана журналдарда көп сандаган макалалары жарыяланган. К.Үсөнбеков республикалык көп томдуу «Эскерүү» («Па-

вадан Ыбраакы Чыгышка учуунун болуп көрбөгөндөй үлгүсүн көрсөтүшкөн атактуу учкучтар М.Водопьяновдун, В.Чкаловдун, учкуч аялдар В.Гризодубованын, П.Осипенконун жана М.Раскованын ысымдары жаштар үчүн каармандык менен эр-диктин белгиси болчу.

1938-жылы, пединституттун

1938-жылы, пединституттун 1-курсунун студенткасы Жумагүл Фрунзедеги аэроклубга келди да, учуу бөлүмүнүн башчысы Цурановадан: «Айтыңызчы, кудай жалгагыр, учкуч болуу үчүн эмне керек?» деп сурады.

- Окуу, спортту сүйүү керек. Анан да эркти тарбиялап, кыйынчылыктардан коркпоо керек, - деп жылмая кыска жооп берди башкарма.

Элден мурда ал парашюттун түзүлүшүн, аны кантип жыйноону, самолеттон секирүүнүн эрежелерин үйрөндү. Парашют мунарасынан секирди, андан соң парашют менен 312 жолу секирик жасады. Жумагүл машыгуудан чарчап-чаалыгып, бензин жана карамай жыттанып келер эле. Жатаканага келген соң пединституттун география факультетиндеги курсташтарынан сабактан артта калбас үчүн кайрадан китеп окуганга олтурчу.

1-курсунун студенткасы Жумагүл Фрунзедеги аэроклубга келди да, учуу бөлүмүнүн башчысы Цурановадан: «Айтыңызчы, кудай жалгагыр, учкуч болуу үчүн эмне керек?» деп сурады.

- Окуу, спортту сүйүү керек. Анан да эркти тарбиялап, кыйынчылыктардан коркпоо керек, - деп жылмая кыска жооп берди башкарма.

Элден мурда ал парашюттун түзүлүшүн, аны кантип жыйноону, самолеттон секирүүнүн эрежелерин үйрөндү. Парашют мунарасынан секирди, андан соң парашют менен 312 жолу секирик жасады. Жумагүл машыгуудан чарчап-чаалыгып, бензин жана кара май жыттанып келер эле. Жатаканага келген соң пединституттун география факультетиндеги курсташтарынан сабактан артта калбас үчүн кайрадан китеп окуганга олтурчу.

Курсант жолдоштору менен бирге ал аэронавигацияны жана аэродинамиканы, топографияны жана учуу боюнча нускоолорду, самолеттун жана кыймылдаткычтын түзүлүшүн тырышчаактык менен үйрөнүп, аэродромду пайдалануу боюн-

- Кыймыл кескин болбосун, - деп үйрөтөт инструктор. - Мына караңыз.

Башкаруу колумда. Самолет дароо «тынчыды». Түз багыт боюнча бир калыпта жана каалгый баратат. Эми ал конууга ба-

гыт алды.

Инструктор Жумагүлдү кунт кое карады да, кыздын кандай абалда баратканын түшүндү.

- Сизде жетишпестиктер жетишерлик, бирок менин оюмча, сиз учууга такшалып калган экенсиз. Мына ошону эсиңизге алыңыз да, талыкпай иштеңиз. Жумагүл талыкпай иштеди.

1940-жылдын сентябры. Өз алдынча учуучу күн келди. Учуп чыгышы жакшы болду. Кайкый бурулду да, бийиктей баштады. Жерди карады. Ал куду топографиялык картадай экен. Приборлорго карап иштөө менен, Жумагүл берилген көнүгүүлөрдү аткара баштады. Программаны аяктап, конууга багыт алды. Самолетко инструктор чуркап келип, - Жакшы, абдан жакшы! - деди ал.

Ошентип Жумагүл Кыргызстандын көгүлтүр асманына биринчи жолу көтөрүлдү. Ага төртүнчү жолу өз алдынча учкандан кийин гана учкуч деген наам ыйгарылды. Ал У-2 самолетунда 147 жолу учуп чыкты.

Ж.Мусаева аэроклубда учканга эле үйрөнгөн жок. Ал чыныгы достук жана жолдоштук жардам деген эмне экендигин

(1922 - 1980)

гана болбосун: окуу жылдарында да, согуш жылдарында да, бейкут эмгек жылдарында да ага жардам берди. Ал аэроклубдун курсант кыздарынын көбү менен курбу-курдаш болуп калды, бирок баарынан жакыны аэроклубда бирге эң мыкты окуп бүтүргөн, Сокулук районуна караштуу «Кызылтуу» айылынын колхозчусу Жыпар Жунушбаева эле.

Курбулар аэроклубду бүтүргөндөн кийин аскер учкучтарынан болууга кыялданышчу, бирок ал жылдары кыздарды аскердик авиаокуу жайына кабыл алышчу эмес. Согуш башталганда Жумагүл алгачкылардын бири болуп фронтко ыктыярдуу барууга арыз жазган. Аны алышкан жок, ал орус тилин начар билчү, анын үстүнө согуштун алдыңкы жылдары түнкү бомбалоочу 2-авиациялык аялдар полкуна учкуч-кыздар жетишерлик даярдалган болчу.

1942-жылы Ж.Мусаева коммунисттердин катарына кабыл алынат. 1944-жылы пединститутту эң мыкты бүтүргөндөн кийин аны институтка мугалим кылып калтырышат, андан соң ал Москвадагы СССР ИАнын география Институтунда аспирантурада окуйт.

1951-1954-жылдары Жумагүл Кыргыз педагогикалык кыз-келиндер институтунун директору болуп иштеп турат, андан кийин Кыргызстан Компартиясынын БКнын аппаратында жооптуу партиялык кызматка дайындалат.

СССР ИАнын география Институтунун Окумуштуулар Советинин 1955-жылы 21-марттагы чечими менен ага географиялык илимдердин кандидаты деген илимий даража ыйгарылат. 1959-жылдан өмүрүнүн акырына чейин Ж.Мусаева Кыргыз илимдер Академиясынын улук илимий кызматкери болуп иштеди.

Ж.Мусаева жупуну, адамдарга сергек мамилеси менен айырмаланчу, коомдо кадыр-баркка жана урмат-сыйга татык-

Жогорку Советине депутаттыкка шайланган.

Мекен алдындагы ак кызматы үчүн «Эмгек Кызыл Туу» ордени, СССРдин медалдары жана республиканын Жогорку Советинин Президиумунун Ардак Грамотасы менен сыйланган.

Жубайы, Улуу Атамекендик согуштун катышуучусу, Советтер Союзунун Баатыры Калыйнур Үсөнбеков экөө үч баланы өстүрүп, тарбиялашты, аларды жогорку билимдүү кылышты.

Кызы, Гүлнур Үсөнбекова айткандай, анын мыкты ата-энесинин өмүрү мезгилинен айрып алгыс болгон. Алардын Атамекен алдындагы милдети

Ж.Мусаева жупуну, адамдарга сергек мамилеси менен айырмаланчу, коомдо кадыр-баркка жана урмат-сыйга татыктуу болчу, Кыргызстан Компартиясынын БКга, Кыргыз ССР Жогорку Советине депутаттыкка шайланган.

Мекен алдындагы ак кызматы үчүн «Эмгек Кызыл Туу» ордени, СССРдин медалдары жана республиканын Жогорку Советинин Президиумунун Ардак Грамотасы менен сыйланган.

биринчи орунда, ал эми жеке кызыкчылыктары экинчи планда турган советтик адамдардын мууну болчу. Алар, миллиондогон мекендештериндей эле, Атамекен үчүн жандарын аяшпаган, бирөөнүн далдасына жашынбай, тапшырган иштерин ак ниеттик менен аткарышкан.

- Менин атам, Калыйнур Үсөнбеков, айылдык мектепте мугалим болуп иштеген. 1942-жылдын март айында армиянын катарына чакырылган. Анын каарман жоокердик сапары Волга жээгинен башталып, Берлинден аяктады. Бардык эле жоокерлер сыяктуу ал окуптордо үшүдү, Европанын жарымын жөө басып өттү.

Ал күндөрдүн бир күнүндө ыр чыгарат да, республикалык «Кызыл Кыргызстан» газетасынын редакциясына жөнөтүп жиберет. Ыр газетага басылып чыгат, анын аяк жагында

калалары жарыялансап. К.Үсөнбеков республикалык көп томдуу «Эскерүү» («Память») китебинин башкы редактору, аны басып чыгаруу жөнүндө чечим совет элинин фашисттик Германияны жеңгендигинин 45 жылдыгына карата чыгарылган. Акыркы жылдары отставкадагы генерал-лейтенант болгонуну карабай, ал дайыма Улуу Атамекендик согуштун катышуучуларынын жана ардагерлеринин турмушун жакшыртуунун камын көрүп келди. Атам 2003-жылдын 8-декабрында 83 жашында, апамдан 23 жылдан кийин дүйнөдөн кайтты.

Менин апам тоголок жетим болчу. Ал турмушун жакшы жагына өзгөрткүсү келген жана ага жетише алды. Ал билим алууну тилечү, ага да жетиш-

ти. Кыргыз педагогикалык кыз-келиндер институтун, аспирантураны эң мыкты бүтүрдү жана географиялык илимдердин кандидаттык даражасын алган биринчи кыргыз аял болду. Ал асманга учуу жөнүндөгү кыялын ишке ашырды - кыргыз кыздардын арасынан биринчи учкуч болду. Ал Кыргыз педагогикалык кыз-келиндер институтунун биринчи директору, андан соң Кыргызстан Компартиясынын БКнын илим, мектептер жана маданият бөлүмүнүн башчысынын орунбасары болуп иштеп туруп, республикада аялдардын билимин көтөрүүгө олуттуу салым кошту.

Апам өз мекенинин патриоту болчу, ал: «Кыргызстандын жаратылышы кандай кооз! Анын көгүлтүр көлдөрү, жашыл өрөөндөрү кандай сулуу! Ак карлуу Алатоонун чокулары кандай улуу да, кандай сүндүлү!» дээр эле